

УДК 343.9

О.С. МІРОШНИЧЕНКО, канд. юрид. наук, Харківський національний університет внутрішніх справ

ПІДВИЩЕННЯ ЗАПОБІЖНОЇ РОЛІ ПРАВА В БОРОТБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Ключові слова: запобіжна роль права, боротьба зі злочинністю

Серед найгостріших проблем, що хвилюють сучасну українську спільноту, є загострення криміногенної ситуації у державі. Особливо це стосується поширення, так би мовити, “новомодних” злочинів, а саме: вбивств на замовлення, серійних вбивств, викрадень та торгівлі людьми, незаконного поводження зі зброєю, терористичних актів тощо. З огляду на це, питання щодо активізації запобігання злочинам та іншим правопорушенням в Україні на сьогодні є настільки аксіоматичним, що не потребує зайвих доводів та аргументів на свою користь. Саме профілактична діяльність має спрямування на усунення чи послаблення певних чинників, що породжують злочинність у цілому або сприяють вчиненню конкретного різновиду злочинів.

Одним із засобів вирішення існуючих проблем на цьому шляху слід визнати удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності суб'єктів запобігання злочинності та злочинним проявам, що становить мету написання цієї статті.

Аналіз стану й дієвості зазначеного регулювання свідчить про те, що у ньому існують доволі суттєві прогалини й суперечності. Вони, поряд із іншим, обумовлюють те, що рівень запобігання злочинам, у тому числі, з боку органів внутрішніх справ, ще є доволі низьким, унаслідок чого сучасний стан, структура та динаміка злочинності в нашій країні набувають загрозливого характеру.

Вивчення вітчизняної законодавчої та відомчої нормативної бази, що регламентує

діяльність правоохоронних органів щодо запобігання злочинності, вказує на те, що цим проблемам ще не приділяється необхідної уваги, до того ж серйозного вдосконалення потребує й механізм реалізації законодавчих норм.

Серед кримінологів, які в різні часи досліджували питання ефективного попередження злочинності, слід згадати Г.А. Аванесова, Л.В. Багрій-Шахматова, О.М. Джужу, А.Е. Жалінського, А.П. Закалюка, А.Ф. Зелінського, М.В. Костицького, В.М. Кудрявцева, О.М. Литвака та інших. Проте, їх роботи переважно містять вихідні теоретичні положення та присвячені розробці понятійного апарату, виробленню стратегії впливу на окремі категорії антисоціальних осіб, причини та умови, що породжують злочинні явища тощо. Натомість праці, в яких би розглядалися правові аспекти попередження злочинності, зокрема, система нормативно-правових актів усіх рівнів, які регулюють попереджувальну діяльність, практично відсутні. Саме цей момент був визначальним при обранні мети даної статті.

Питання правового регулювання діяльності щодо попередження злочинів та інших правопорушень є дуже важливим із огляду на деякі конкретні обставини. Конституція України [1] у формі загальних засад закріпила, що права і свободи людини і громадянина, є невід'ємними і не можуть порушуватися або нехтуватися. Отже, заходи запобігання не можуть пригнічувати людину, принижувати її честь та гідність. Однак, застосування запобіжних заходів нерідко може бути поєднане із вжиттям певних обмежень до особи. Так, стаття 29 Основного Закону, встановлюючи, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність, припускає можливість у разі нагальної необхідності запобігти злочинові застосування до особи уповноваженими органами тримання під вартою як тимчасовий запобіжний захід. Саме тому має бути детально регламентований обов'язок та порядок здійснення запобіжної діяльності, що спричиняє необхідність

у правовій регламентації діяльності щодо запобігання злочинності.

Через регулювання суспільних відносин у сфері запобігання злочинів реалізується запобіжна роль права. Правові норми (конституційні та інших галузей права) стимулюють суспільно прийнятну та суспільно корисну поведінку, визначають несумісні зі злочинністю суспільні відносини, обмеження та застереження запобіжного характеру; заборони стосовно відносин і поведінки, що розходяться із суспільними інтересами та інтересами забезпечення прав і свобод громадян; юридичну відповідальність за вчинення протиправних дій; заходи щодо усунення причин та умов, які сприяють злочинним проявам тощо. Велике запобіжне значення має також нормативне визначення підстав, умов, порядку, суб'єктів запобіжної діяльності, їх прав, правових засобів та обов'язків здійснення означеної діяльності. Таким чином право створює засади зміцнення та реалізації антикриміногенного потенціалу суспільства. Саме завдяки праву, поширюються правові знання, чиниться вплив на свідомість людей, підвищується їх правова культура, повага до закону тощо.

Аналіз законодавства України у сфері запобігання злочинності дає підстави стверджувати, що в Україні створено правове поле для діяльності держави та її органів по запобіганню злочинам та іншим правопорушенням. Основою правової системи з питань правового регулювання запобіжної діяльності є Конституція України. Наступну ланку у цій системі займають кодифіковані законодавчі акти (зокрема, Кримінальний кодекс України [2], Кримінально-процесуальний кодекс України [3], Кримінально-виконавчий кодекс України [4], Кодекс України про адміністративні правопорушення [5]). Далі йдуть Закони України (зокрема, "Про міліцію" [6], "Про Службу безпеки України" [7], "Про боротьбу з тероризмом" [8], "Про боротьбу з корупцією" [9], "Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх" [10] тощо) та

підзаконні нормативно-правові акти (зокрема, Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007-2009 роки" від 20.12.2006 р. № 1767 [11], Указ Президента України "Про систему заходів щодо усунення причин та умов, які сприяють злочинним проявам і корупції" від 9.02.2004 року № 175/2004 [12] тощо). Слід також зазначити, що важливі положення щодо запобіжної діяльності (її ролі, значення, змісту, відповідності принципам справедливості, гуманності, законності) містяться у багатьох міжнародних правових актах, до яких приєдналася наша держава. Але вони фактично не стали змістом національного законодавства, невідомі суб'єктам запобіжної діяльності та не послуговуються ними.

Попереднє вивчення цих актів, нажаль, показало, що їх зміст та положення носять розгалужений та декларативний характер, зокрема, у "статусних" та галузевих актах законодавства обов'язки, права, правові засоби запобігання злочинів предметно не регламентовано. Вирішити цю проблему, як нам здається, можливо через прийняття спеціального законодавчого акта, який би комплексно регулював діяльність щодо запобігання злочинності. Тим паче, що потреба у цьому назріла вже досить давно. Так, пропозиції щодо прийняття такого акта вносилися ще у 70-х роках минулого століття. Ще за радянських часів велася робота з розроблення проекту союзних Основ законодавства щодо запобігання (або профілактики) злочинності, яка не знайшла свого завершення і дотепер в умовах самостійної України. Зокрема, існуючий проект Закону України "Про профілактику злочинів" від 12.05.1998 року був офіційно зареєстрований у Верховній Раді України, пройшов перше читання, проте, перед другим читанням від Юридичного Управління Секретаріату Верховної Ради України отримав негативний відгук та був визнаний таким, що суперечить Конституції та законам України, Загальній декларації прав людини та Конвенції про захист прав і основ-

них свобод людини і, врешті-решт, був знятий із розгляду. Робота над проектом час від часу продовжувалася у Міністерстві внутрішніх справ України, але не знаходила підтримки інших державних інституцій, зокрема, Прокуратури України [13, с.343-344].

З огляду на вищевикладене, хотілося би окреслити певні шляхи удосконалення нормативно-правових засад запобігання злочинності в Україні, а саме, в частині прийняття спеціального закону загального рівня.

Перш ніж розглядати проблему прийняття Закону України “Про профілактику злочинів”, треба, як нам здається, принципово визначитися щодо його основної мети, предмету та меж нормативно-правового регулювання. Сьогодні, коли законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти з питань попередження злочинів на загальнодержавному та відомчих рівнях формуються та приймаються, переважним чином, за галузевою та видовою спрямованістю, закон про профілактику злочинів повинен містити норми, що складають загальні правові основи попередження злочинів в Україні. Отже, він має визначити головну мету, основні завдання, правові підстави, загальні принципи, об’єкти попередження злочинів, суб’єктів діяльності щодо запобігання злочинності та злочинним проявам та їх функції (на рівнях центральних органів виконавчої влади та управління, правоохоронних органів, органів міського самоврядування, установ, організацій і підприємств, незалежно від форм власності, громадських об’єднань тощо), а також інші важливі загально-правові складові цієї діяльності.

Звичайно, цей базовий Закон не повинен суперечити Конституції та міжнародним зобов’язанням України. У відповідність з ним мають бути приведені всі інші законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, зокрема, комплексні державні програми, призначені для регулювання загально-соціальної та спеціальної попереджувальної діяльності.

Також, не можна не звернути увагу на те, що процес правового забезпечення попере-

дження злочинів та інших правопорушень повинен відповідати сучасним позитивним зрушенням у реформуванні суспільства, а саме бути цілком адекватним державній політиці щодо підвищення загально-соціального рівня боротьби зі злочинними проявами, тобто відповідати курсу держави на подолання (стримування) причин, умов та інших криміногенних факторів, які детермінують сучасну злочинність. У цьому, на нашу думку, й полягає визначальна кримінологічна складова правового регулювання попередження злочинів в Україні.

В рамках даної проблематики також хотілося би торкнутися питання про такі важливі документи у сфері запобігання злочинності, як програми та плани протидії злочинності, що видаються на виконання норм законів. Ці юридичні документи сприяють налагодженню, існуванню (зникненню) відносин в означеній сфері та розрізняються між собою тим, що програми, на відміну від планів, містять більш глобальні заходи, спрямовані на вирішення стратегічних завдань. Перші комплексні програмні документи з’явилися майже відразу після здобуття Україною незалежності. Проте, жоден із них не призвів до очікуваних результатів, оскільки ці програми містили недоліки, які були характерні для процесів державного планування ще в Радянському Союзі. Якісно новим програмним документом у сфері запобігання злочинності є Комплексна програма профілактики правопорушень на 2007-2009 роки [11], яка, на жаль, поряд із здобутками (визначення завдання контролю над криміногенною ситуацією у державі; визначення форм підвищення ефективності координації діяльності правоохоронних і контролюючих органів у боротьбі зі злочинністю; акцентуація на удосконаленні взаємодії суб’єктів протидії злочинності; системний підхід до формування нормативно-правової бази; створення економічних, політичних, правових, інформаційних, моральних, організаційних і технічних передумов для усунення або нейтралізації регіональних криміногенних факторів тощо),

не позбавлена недоліків: у ній фактично відсутній прогноз розвитку кримінальної ситуації в країні та оцінка ефективності раніше вжитих профілактичних заходів; не визначено питання щодо здійснення етапного контролю за ходом реалізації програми в цілому або окремих її розділів; критично низькою є ресурсна забезпеченість профілактичних заходів; передбаченими заходами не забезпечено підготовку і підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів, що здійснюють боротьбу з найнебезпечнішими або новими видами злочинів; в самій системі заходів не закладено можливість корегування програми в процесі її реалізації тощо.

Отже, науковцям та практикам ще залишається широке поле для діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України // ВВР України. – 1996. -№ 30. –Ст.141.
2. Кримінальний кодекс України // ВВР України. –2001. -№ 25-26. –Ст.131.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України // ВВР УРСР. –1961. –№ 2. –Ст.15.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України // ВВР України. -2004. -№ 3-4. -Ст.21.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення // ВВР УРСР. –1984. –

додаток до № 51. –Ст.1122.

6. Закон України “Про міліцію” від 20.12.1990 р., № 565-XII // ВВР України. – 1991. -№ 4. –Ст.20.

7. Закон України “Про Службу безпеки України” від 25.03.1992 р., № 2229-XII // ВВР України. –1992. –№ 27. –Ст.382.

8. Закон України “Про боротьбу з тероризмом” від 20.03.2003 р., № 638-IV // ВВР України. -2003. -№ 25. -Ст.180.

9. Закон України “Про боротьбу з корупцією” від 05.10.1995 р., № 356/95-ВР // ВВР України. -1995. -№ 34. -Ст.266.

10. Закон України “Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх” від 24.01.1995 р., № 20/95-ВР // ВВР України. -1995. -№ 6. -Ст.35.

11. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007-2009 роки” від 20.12.2006 р., № 1767.

12. Указ Президента України “Про систему заходів щодо усунення причин та умов, які сприяють злочинним проявам і корупції” від 9.02.2004 р., № 175/2004 // Офіційний вісник України. –2004. –№ 6. –Ст.307.

13. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3-х кн. -К.: Вид. Дім “Ін Юре”, 2007. -Кн.1. -424 с.

Мірошниченко О.С. Підвищення запобіжної ролі права в боротьбі зі злочинністю // Форум права. -2008. -№ 2. –С.363-366 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08mosbzz.pdf>

Виконано аналіз проблем у сфері нормативно-правового регулювання діяльності щодо запобігання злочинності та злочинним проявам.

Мірошниченко О.С. Повышение предупредительной роли права в борьбе с преступностью

Выполнен анализ проблем в сфере нормативно-правового регулирования деятельности по предупреждению преступности и преступных проявлений.

Miroshnichenko O.S. Increase of a precautionary role of the right in struggle against criminality

The analysis of problems in the sphere of law regulation of crime prevention activity is devoted.